บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภาษาเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่มนุษย์ใช้ติดต่อสื่อสารเพื่อทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน ภาษาจึงเป็นสื่อสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของมนุษย์ ภาษาที่นำมาสื่อสารนั้นมีทั้งที่สื่อความหมายโดยตรงและโดยอ้อมซึ่งต้องอาศัยการตีความ (พรรณี สวัสดิผล, 2544, หน้า 1) ภาษาโดยตรงเป็นภาษาที่เข้าใจง่าย สื่อความหมายโดยตรง ทำให้ผู้รับสารเข้าใจได้ทันที แต่ภาษาที่สื่อความหมายโดยอ้อมเป็นภาษาที่มีชั้นเชิง ต้องอาศัยการตีความ จึงจะจับความหมายที่แท้จริงได้ การใช้ภาษาโดยอ้อมอาจแสดงออกมาเป็นภาษาอุปมาอุปไมยและการใช้สำนวนเป็นต้น

ด้วยเหตุที่สำนวนเป็นการใช้ภาษาโดยอ้อมแบบหนึ่งจึงต้องอาศัยการตีความจึงจะเข้าใจได้ เช่น คำว่า "หัวกะทิ" ถ้ามองในแง่ภาษาโดยตรงจะหมายถึงส่วนที่ดีที่สุดของกะทิ แต่ในแง่ภาษาโดยอ้อมหรือสำนวนหมายถึงคนที่เก่งที่สุดในหมู่คณะ การใช้สำนวนถ้าเลือกใช้เหมาะสมก็จะทำให้การใช้ภาษาแยบคาย ประหยัดคำ ทำให้ความหมายลึกซึ้ง นอกจากนี้สำนวนยังเป็นการแสดงมโนทัศน์ของผู้ใช้และสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่และความคิด ความเชื่อของคนและสังคม การศึกษาสำนวนจึงไม่ใช่ศึกษาภาษาอย่างเดียว หากยังเป็นการศึกษาวัฒนธรรมด้วย

คนไทยได้ชื่อว่าเป็นคนเจ้าสำนวน เพราะคนไทยนิยมใช้สำนวนแม้ในชีวิตประจำวัน คนไทยกับสำนวนไทยจึงผูกพันกันอย่างแนบแน่น คนไทยนิยมนำสิ่งที่อยู่รอบตัวมาดัดแปลงพูดให้คล้องจองเพื่อใช้สื่อความหมายหรือเป็นคำสอนไปในตัว (นำโชค อาภรณ์, 2538, หน้า 3) การสร้างสำนวนไทยมีการนำคำต่าง ๆมาเปรียบเทียบ คำเหล่านี้อาจเป็นชื่ออวัยวะ สัตว์ ธรรมชาติ และอื่น ๆ เช่น คำอุปมาชื่ออวัยวะซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ชิดของมนุษย์เช่นคำว่า "ใจ" มาประกอบเป็นสำนวนเปรียบกับสภาพจิตใจว่า ใจลอย ใจขึ้น สงบจิตสงบใจ ฯลฯ หรือนำคำว่า "หัว" มาประกอบเป็นสำนวนว่า ถือหัวส่ง หัวแหลม เป็นต้น

ผู้วิจัยสนใจสำนวนไทยที่มีคำว่าหัว เพราะหัวเป็นอวัยวะสำคัญ เป็นอวัยวะ ส่วนต้นของมนุษย์หรือของสัตว์ต่าง ๆ และในความรู้สึกนึกคิดและมโนทัศน์ของคนไทย หัวเป็นส่วนที่สำคัญสูงสุด ควรจะเคารพ ไม่ควรล่วงเกิน แม้แต่ "ขวัญ" ซึ่งในความเชื่อของคนไทยถือเป็นสิ่งสำคัญนั้นก็อยู่บนหัวเช่นกัน

นอกจากนี้ "หัว"ไม่ได้มีความหมายเจาะจงหมายถึงอวัยวะร่างกายของมนุษย์เท่านั้น แต่เมื่อใช้ร่วมกับคำอื่นจะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางความหมาย กล่าวคือ หมายถึงสิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง

สิ่งที่เป็นศูนย์กลาง หรือศูนย์รวม สิ่งที่ดีเด่นเป็นพิเศษ หรือหมายถึงหัวหน้า ผู้เป็นใหญ่ในกลุ่ม (จิราภรณ์ ภัทราภานุภัทร, 2544, หน้า 147) เช่น คำว่า “หัวกะทิ” “หัวโจก” “หัวหน้า” เป็นต้น จากการรวบรวมข้อมูลพบว่า คำว่า “หัว” ที่ใช้ในภาษาไทยมีทั้งหมด 131 คำ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, หน้า 1281-1286) และคำว่า “หัว” ที่ปรากฏในสำนวนไทยทั้งหมดมี 64 สำนวน (ขุนวิจิตรมาตรา, 2541) เมื่อพิจารณาที่ใช้ในปัจจุบันแล้วพบว่า มีประมาณ 46 สำนวน ซึ่งมีจำนวนมากกว่าคำบอกอวัยวะอื่น เช่น ปาก มือ เท้า จากความสำคัญของ “หัว” ดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยสนใจจะศึกษาสำนวนไทยที่มีคำว่า “หัว” โดยนำมาเปรียบเทียบกับสำนวนจีนที่มีความหมายตรงกันหรือคล้ายคลึงกัน

ภาษาจีนมีประวัติความเป็นมายาวนาน มีสำนวนหลากหลายอันแสดงความเจริญแห่งวัฒนธรรมทางภาษาและวัฒนธรรมทางสังคม สิ่งที่ปรากฏในสำนวนจีนก็เป็นสิ่งที่แฝงอยู่ในวัฒนธรรมของชาวจีน ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาสำนวนไทยที่มีคำว่า “หัว” เปรียบเทียบกับสำนวนจีนที่มีความหมายตรงกันหรือคล้ายคลึงกัน ผลจากการศึกษาเปรียบเทียบจะช่วยให้เรามองเห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมบางส่วนที่คล้ายคลึงหรือแตกต่างของประเทศไทยและประเทศจีน นอกจากนี้ยังช่วยให้นักศึกษาจีนที่เรียนภาษาไทยและนักศึกษาไทยที่เรียนภาษาจีนเข้าใจภาษาไทยและภาษาจีนมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อเปรียบเทียบสำนวนไทยที่มีคำว่า “หัว” กับสำนวนจีนที่มีความหมายตรงกันหรือคล้ายคลึงกัน
2. เพื่อศึกษาภาพสะท้อนวัฒนธรรมไทยและจีนจากสำนวนที่รวบรวมได้

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

กรอบแนวคิดในการวิจัย

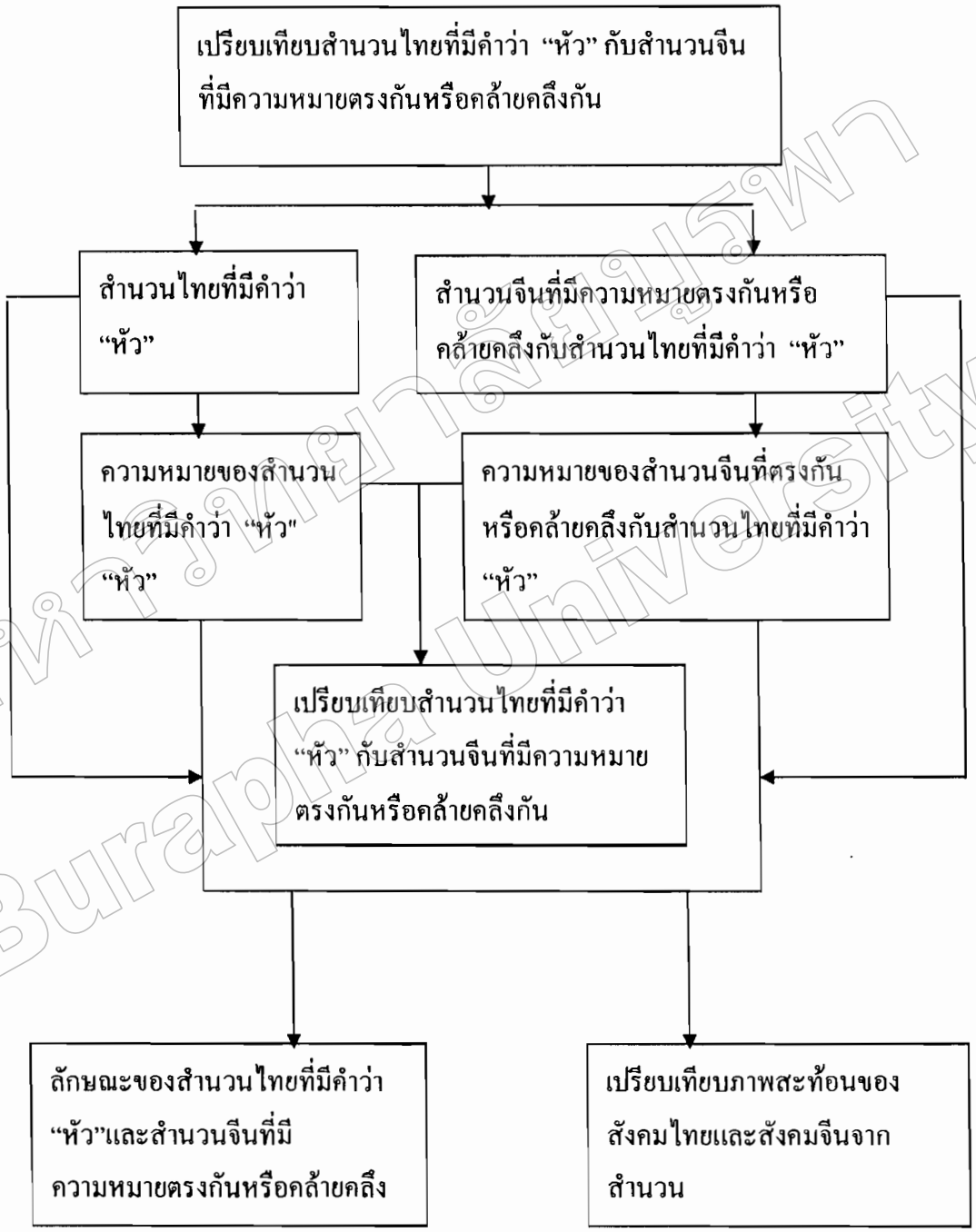

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสำนวนไทยและสำนวนจีนให้แก่นักศึกษาจีนที่เรียนภาษาไทยและนักศึกษาไทยที่เรียนภาษาจีน และผู้ที่สนใจสำนวนไทยและสำนวนจีน

2. เข้าใจแนวคิดและวัฒนธรรมของคนไทยและคนจีนที่ปรากฏในสำนวนที่นำมาศึกษา อันจะนำไปสู่ความเข้าใจแนวคิดและวัฒนธรรมอื่น ๆ ต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษาสำนวนไทยที่มีคำว่า "หัว" ซึ่งยังคงนิยมใช้อยู่ในปัจจุบัน จำนวน 47 สำนวน ซึ่งมีความหมายตรงหรือคล้ายคลึงกับสำนวนจีน

2. ศึกษาสำนวนจีนที่มีความหมายตรงกันหรือคล้ายคลึงกับสำนวนไทยที่มีคำว่า "หัว"

นิยามศัพท์เฉพาะ

สำนวน หมายถึง ถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบต่อกันมาช้านาน มีความหมายไม่ตรงตามตัวอักษร หรือมีความหมายอื่นแฝงอยู่

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ที่มาและความหมายของสำนวนไทยและสำนวนจีน

1.1 ที่มาและความหมายของสำนวนไทย

ที่มาและความหมายของสำนวนไทยที่นำมาศึกษาในงานวิจัยนี้รวบรวมมาจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2545) และหนังสือสำนวนไทยของขุนวิจิตรมาตรา (2541) โดยจะอ้างอิงไว้ในวงเล็บหลังสำนวนและหลังความหมายของสำนวน ในรูปอักษรย่อ ร. และ ว. ตามลำดับ ตัวอย่าง

สำนวน *หัวแก้วหัวแหวน* (ร. หน้า 1271)

หมายถึง สำนวนที่นำมาจากพจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หน้า 1271

ความหมาย เป็นที่รักอย่างยิ่งของชีวิต นิยมใช้กับลูก (ว.หน้า 624)

หมายถึง ความหมายของสำนวนที่นำมาจาก หนังสือสำนวนไทยของขุนวิจิตรมาตรา หน้า 624

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

แต่ถ้าความหมายและสำนวนมาจากที่เดียวกันจะอ้างอิงครั้งเดียวหลังความหมาย ตัวอย่าง เช่น

สำนวน ไม่มีเงาหัว

ความหมาย จะประสบเคราะห์ร้าย (ว. หน้า 440)

หมายถึง ทั้งสำนวนและความหมายของสำนวนที่นำมาจาก หนังสือสำนวนไทยของขุนวิจิตรมาตรา หน้า 440

1.2 ที่มาและความหมายของสำนวนจีน

ที่มาและความหมายของสำนวนจีนที่รวบรวมในงานวิจัยนี้นำมาจากพจนานุกรมสำนวนจีนของ 王剑引 (1985) โดยจะอ้างอิงไว้ในวงเล็บหลังความหมายของสำนวน ในรูปอักษรย่อ 王 ตัวอย่าง เช่น

สำนวน 头上安头 tóu shàng ān tóu **มีหัวแล้วใส่หัวเพิ่มอีก**

ความหมาย ทำซ้ำ พูดซ้ำโดยไม่จำเป็น (王. 第. 1279 页)

หมายถึง ทั้งสำนวนและความหมายของสำนวนที่นำมาจากพจนานุกรมสำนวนจีนของ 王剑引 หน้า 1279

2. การถอดเสียงภาษาจีน

งานวิจัยนี้ถอดเสียงภาษาจีนด้วยระบบ Hanyupinyin ซึ่งเป็นระบบถอดเสียงภาษาจีนกลางที่ใช้เป็นทางการในประเทศจีนอันเป็นระบบเดียวกับที่ ประพิณ มโนมัยวิบูลย์ (2545, หน้า 1) ใช้ในหนังสือไวยากรณ์จีนกลาง

2.1 เสียงพยัญชนะ

2.1.1 เสียงพยัญชนะต้น เสียงพยัญชนะต้นในภาษาจีนกลางมี 23 เสียง สัทอักษรที่แทนเสียงพยัญชนะต้น มีดังนี้

สัทอักษร	คำอธิบาย	ตัวอย่าง
b	เทียบได้กับเสียง ป	八 bā "แปด"
p	เทียบได้กับเสียง ผ, พ	怕 pà "กลัว"
m	เทียบได้กับเสียง ม	妈 mā "แม่"
f	เทียบได้กับเสียง ฝ, ฟ	饭 fàn "ข้าว"
d	เทียบได้กับเสียง ต	大 dà "ใหญ่"
t	เทียบได้กับเสียง ถ, ท	他 tā "เขา"
n	เทียบได้กับเสียง น	那 nà "นั่น"
l	เทียบได้กับเสียง ล	来 lái "มา"

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

สัทอักษร	คำอธิบาย	ตัวอย่าง
z	เทียบได้กับเสียง จ โดยปลายลิ้นจะแตะอยู่หลังฟันบนก่อนออกเสียง	在 zài “อยู่”
c	เทียบได้กับเสียง ช, ฉ ตำแหน่งของลิ้นเหมือนกับเมื่อออกเสียง z	擦 cā “เช็ด”
s	เทียบได้กับเสียง ส, ซ	三 sān “สาม”
zh	เทียบได้กับเสียง จ โดยยกปลายลิ้นขึ้นไปแตะเพดานแข็งก่อนออกเสียง	站 zhàn “ยืน”
j	คล้ายเสียง จ โดยลิ้นส่วนหน้าแตะเพดานแข็งส่วนหน้าก่อนออกเสียง เสียง j จะปรากฏร่วมกับเสียงสระหน้าเท่านั้น	江 jiāng “แม่น้ำ”
ch	คล้ายเสียง ช ฉ ตำแหน่งของลิ้นเหมือนออกเสียง zh	茶 chá “ใบชา”
q	คล้ายกับเสียง ช ฉ ตำแหน่งลิ้นเหมือนออกเสียง ช	七 qī “เจ็ด”
sh	เหมือนเทียบได้กับเสียง sh ในภาษาอังกฤษ	
r	คล้ายกับเสียง r ในภาษาอังกฤษแต่ตอนออกเสียงปลายลิ้นห่อไปทางเพดานแข็ง	人 rén “คน”
x	คล้ายกับเสียง ซ โดยให้ลิ้นมีตำแหน่งเหมือนกับจะออกเสียง อี	小 xiǎo “เล็ก”
g	เทียบได้กับเสียง ก	跟 gēn “ด้วย , กับ”
k	เทียบได้กับเสียง ข, ค	看 kàn “ดู ,มอง”
h	เทียบกับเสียง ห แต่ลึกกว่าเสียง ห ในภาษาไทย	红 hóng “แดง ”
y	1) คล้ายกับเสียง ย	样 yàng “อย่าง”
	2) ถ้าอยู่หน้าสระ i จะไม่ออกเสียง	一 yī “หนึ่ง”
w	เทียบได้กับเสียง ว	为 wèi “เพราะว่า”

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

2.1.2 เสียงพยัญชนะสะกด เสียงพยัญชนะสะกดในภาษาจีนกลางมี 2 เสียง สัทอักษรที่แทนเสียงพยัญชนะสะกด มีดังนี้

สัทอักษร	คำอธิบาย	ตัวอย่าง
n	เทียบได้กับมาตรา กน	看 kàn “ดู”
ng	เทียบได้กับมาตรา กง	糖 táng “น้ำตาล”

2.2 เสียงสระ

2.2.1 เสียงสระเดี่ยว เสียงสระเดี่ยวในภาษาจีนกลางมี 8 เสียง สัทอักษรที่แทนเสียงเดี่ยวมีดังนี้

สัทอักษร	คำอธิบาย	ตัวอย่าง
a	เทียบได้กับเสียง อา	马 mǎ “ม้า”
e	เทียบได้กับเสียง เออ	喝 hē “ดื่ม”
i	1) ถ้าไม่มีตัวพยัญชนะสะกดจะเทียบได้กับเสียง อี	林 lín “ป่า”
	2) ถ้ามีพยัญชนะสะกดจะเทียบได้กับเสียง อิ	
	3).ถ้าปรากฏหลังพยัญชนะ z,c,s,zh,ch, sh และ r จะใช้แทนเสียง อื	子 zi “ลูกชาย”
		死 sǐ “ตาย”
		纸 zhǐ “กระดาษ”
		吃 chī “กิน”
o	คล้ายกับเสียง อัว + โอะ	波 bo “คลื่น”
u	เทียบได้กับเสียง อู	路 lù “ถนน,ทาง”
u	เทียบได้กับเสียง อู + อี	绿 lǜ “เขียว”
er	คล้ายกับเสียง เออ แต่ปลายลิ้นต้องม้วนงอไปแตะเพดานแข็ง	二 èr “สอง”
e	เทียบได้กับเสียง เอะ	哎 ê “เอ๊ะ”

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

2.2.2 เสียงสระผสมสองเสียง เสียงสระผสมสองเสียงในภาษาจีนกลางมี 12 เสียง สัทอักษรที่แทนเสียงสระผสมสองเสียงมีดังนี้

สัทอักษร	คำอธิบาย	ตัวอย่าง
ai	เทียบได้กับเสียง ไอ อาย	来 lái “มา”
ei	เทียบได้กับเสียง เอ + อี	飞 fēi “บิน”
ao	เทียบได้กับเสียง เอา อาว	老 lǎo “แก่”
ou	เทียบได้กับเสียง โอ + อู	手 shǒu “มือ”
ia	คล้ายกับเสียง อี + อา	下 xià “ลง”
ie	คล้ายกับเสียง อี + เอะ	借 jiè “ยืม”
io	คล้ายกับเสียง อี	兄 xiōng “พี่ชาย”
ua	คล้ายกับเสียง อัว + อา	花 huā “ดอกไม้”
uo	คล้ายกับเสียง อัว + โอ	说 shuō “พูด”
uc	คล้ายกับเสียง อู + เออ	困 kùn “ง่วง”
ua	คล้ายกับเสียง อู + อี + อา	犬 quǎn “สุนัข”
uc	คล้ายกับเสียง อู + อี+เอะ	雪 xuě “หิมะ”

2.2.3 เสียงสระผสมสามเสียง เสียงสระผสมสามเสียงในภาษาจีนกลางมี 4 เสียง สัทอักษรที่แทนเสียงสระผสมสามเสียงมีดังนี้

สัทอักษร	คำอธิบาย	ตัวอย่าง
jao	เทียบได้กับเสียง อี + อา + โอ	票 piào “บัตร”
iou	เทียบได้กับเสียง อี + โอ+ อู	牛 niú “วัว”
uai	เทียบได้กับเสียง อู + อา + อี	快 kuài “เร็ว”
uei	เทียบได้กับเสียง อู + เอ + อี	追 zhuī “ไล่”

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

2.3 เสียงวรรณยุกต์

เสียงวรรณยุกต์ในภาษาจีนกลางมี 4 เสียง เครื่องหมายที่ใช้แทนเสียงวรรณยุกต์ในภาษาจีนกลางมีดังต่อไปนี้

เครื่องหมายระดับเสียง	**คำอธิบาย**	**ตัวอย่าง**
เสียงหนึ่ง ¯	ออกเสียงเหมือนเสียงตรี ในภาษาไทย	妈 mā "แม่"
เสียงสอง ´	ออกเสียงเหมือนเสียงจัตวาในภาษาไทย	麻 mà "ปอ ฝ้าย"
เสียงสาม ˇ	ออกเสียงไม่ใกล้เคียงกับเสียงวรรณยุกต์ไทยใดเลยโดยจะออกเสียงต่ำในตอนแรกแล้วจะผันเป็นเสียงโทในภาษาไทย	马 mǎ "ม้า"
เสียงสี่ `	ออกเสียงใกล้เคียงกับเสียงโทในภาษาไทย	骂 mà "ด่า"

การแสดงเครื่องหมายแทนเสียงวรรณยุกต์ในระบบถอดเสียงภาษาจีนกลางนี้จะต้องเขียนเครื่องหมายไว้เหนือรูปสระ เช่น bā pō gē sī dī zhū หากสระนั้นเป็นสระผสมก็ให้เขียนเครื่องหมายแทนเสียงวรรณยุกต์ไว้เหนือรูปสระที่เป็นสระหลัก ดังนี้ āi ēi āo ōu iā iē uā uō uē iāo iū uāi uī

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขั้นสำรวจและรวบรวมข้อมูล
   1.1 สำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
   1.2 รวบรวมสำนวนไทยที่มีคำว่า "หัว"
2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล
   2.1 ศึกษาความหมายของสำนวนไทยที่มีคำว่า "หัว"
   2.2 ศึกษาสำนวนจีนที่มีความหมายตรงกันหรือคล้ายคลึงกันกับสำนวนไทยที่มีคำว่า "หัว"
   2.3 เปรียบเทียบสำนวนไทยที่มีคำว่า "หัว" กับสำนวนจีนที่มีความหมายของตรงกันหรือใกล้เคียงกัน

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

2.4 เปรียบเทียบภาพสะท้อนของสังคมไทยและสังคมจีนจากสำนวนที่รวบรวมมา

3. ขั้นสรุปและรายงานการวิจัย

เสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสำนวนไทยและสำนวนจีน
   1.1 ความรู้เกี่ยวกับสำนวน
   1.2 ภาพสะท้อนของสำนวนไทย
   1.3 ความหมายเปรียบของอวัยวะร่างกายในภาษาไทย
   1.4 ลักษณะของสำนวนจีน
   1.5 ที่มาของสำนวนจีน
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
   2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวกับสำนวนไทย
   2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาเปรียบเทียบสำนวนจีนและสำนวนไทย

รายละเอียดของเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น มีรายละเอียดดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสำนวนไทยและสำนวนจีน

1.1 ความรู้เกี่ยวกับสำนวน

1.1.1 ความหมายของสำนวน

กาญจนา นาคสกุล (2517, หน้า 51) กล่าวว่า สำนวน หมายถึงคำที่นำมาใช้ให้มีความหมายต่างไปจากความหมายเดิมของคำนั้น ๆ สำนวนนั้นแม้จะแปลความหมายคล้าย ๆ กับความหมายของคำเดิมที่นำมาประสมกัน แต่ก็ไม่เหมือนกับความหมายเดิมทีเดียว ส่วนมากจะมีนัยหรือความหมายแฝงที่เจ้าของภาษาเท่านั้นจึงจะสามารถเข้าใจได้ลึกซึ้งและเลือกใช้ให้ถูกต้อง

ไขสิริ ปราโมช (2526, หน้า 4) กล่าวว่า สำนวนไทยหมายถึง ถ้อยคำที่ไม่ได้มีความหมายตรงตามตัวอักษรหรือแปลตามรากศัพท์ แต่เป็นถ้อยคำที่มีความหมายเป็นอย่างอื่น คือเป็นชั้นเชิงชวนให้คิด ซึ่งอาจจะเป็นในเชิงเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย

ขุนวิจิตรมาตรา (2541, หน้า 3) ได้อธิบายความหมายของสำนวนว่า สำนวนหมายถึงคำพูดที่เป็นชั้นเชิงไม่ตรงไปตรงมา ต้องอาศัยการตีความจึงจะเข้าใจได้

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ราชบัณฑิตยสถาน (2545, หน้า 1187) ให้ความหมายของสำนวนว่า สำนวน หมายถึง ถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบต่อกันมาช้านานแล้ว มีความหมายไม่ตรงตามตัวหรือมีความหมายอื่นแฝงอยู่

สถาบันการวิจัยภาษาและสังคมแห่งประเทศจีน (中国社会科学院语言研究所, 1985, 第. 137 页) ให้ความหมายสำนวนว่า สำนวนหมายถึงภาษาที่มีชั้นเชิงมีความหมายลึกซึ้ง ซึ่งเป็นภาษาที่คนจีนนิยมใช้ตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นภาษาที่แยบคาย กะทัดรัดสั้น มีลักษณะโครงสร้างที่แน่นอนชัดเจน ส่วนมากประกอบด้วย 4 คำ

จากที่กล่าวมาข้าวต้นจะเห็นได้ว่า สำนวน หมายถึง ภาษาที่มีชั้นเชิงต้องการการตีความและเป็นภาษาที่ประชาชนนิยมใช้ตั้งแต่สมัยโบราณ

1.2 ภาพสะท้อนจากสำนวนไทย

จิราภรณ์ ภัทราภานุภัทร (2528, หน้า 29-37) กล่าวไว้ว่าสำนวนไทยนอกจากจะให้ประโยชน์ในด้านการค้นคว้าความหมายและที่มาของสำนวนต่าง ๆ อันแสดงให้เห็นความฉลาดเฉลียวและมีความคมคายของเจ้าของภาษาแล้ว สำนวนไทยยังสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่และความคิดความเชื่อของคนไทยซึ่งจำแนกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ คือ

1. สำนวนที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติและความขลังศักดิ์สิทธิ์ สำนวนที่เกิดจากความเชื่อประเภทนี้ที่พบจำนวนมากได้แก่ สำนวนที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อในโชคเคราะห์ต่างๆ

2. สำนวนที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อในเรื่องผีสางเทวดา ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดาเป็นความเชื่อที่อยู่ในสังคมไทยเป็นเวลาช้านานแล้ว และเป็นความเชื่อที่มีมาก่อน ลัทธิความเชื่อในศาสนา แม้เมื่อคนไทยหันมานับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติก็ยังได้นำเอาลัทธิความเชื่อนี้มาปะปนกับความเชื่อทางศาสนาด้วย

3. สำนวนที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อในศาสนา ความเชื่อในศาสนาเป็น ความเชื่อที่เกิดขึ้นในระยะหลัง เมื่อความเชื่อในลัทธิสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติและลัทธิเชื่อ ผีสางเทวดาค่อยคลายความเชื่อถือลงไปแล้ว ถือได้ว่าสังคมไทยเป็นสังคมพุทธศาสนาเพราะ คนไทยส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชนและเราถือว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ บ่อยครั้งเราจะพบว่ามีความเชื่อในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูตลอดถึงความเชื่อผีสางเทวดาและอื่น ๆ เข้ามาปะปนอยู่ ถ้าพิจารณาในแง่ของสำนวนพบว่า มีสำนวนไทยจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

1.3 ความหมายเปรียบของอวัยวะร่างกายในภาษาไทย

อุทุมพร มีเจริญ (2542, หน้า 1-14) ได้ศึกษาความหมายเปรียบของคำศัพท์อวัยวะร่างกายในภาษาไทย รวมถึงศึกษามโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษาไทยจากความหมายเปรียบของคำศัพท์อวัยวะร่างกาย ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ความหมายเปรียบของอวัยวะร่างกายแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ความหมายเปรียบของคำศัพท์อวัยวะร่างกายเป็นอุปลักษณ์ตาย (Dead metaphor) และอุปลักษณ์คงที่ (Inactive metaphor) ความหมายเปรียบของคำศัพท์อวัยวะร่างกายที่เป็นอุปลักษณ์ตาย เป็นความหมายที่ไม่สามารถโยงหาความสัมพันธ์ของความหมายเปรียบที่เกิดขึ้นใหม่กับความหมายเดิมที่หมายถึงอวัยวะร่างกายได้ คำศัพท์อวัยวะร่างกายที่ปรากฏในความหมายเปรียบนี้มี 2 คำ คือ หน้า และเนื้อ ความหมายเปรียบของคำศัพท์อวัยวะร่างกายเป็นอุปลักษณ์ตายนั้นมี 3 ความหมาย ได้แก่

1. ส่วนประกอบของเรือน เช่น คำว่า หน้าต่าง
2. กิจที่ควรทำ เช่น คำว่า หน้าที่
3. สาระสำคัญ เช่น คำว่า เนื้อหา

ส่วนความหมายเปรียบของคำศัพท์อวัยวะร่างกายเป็นอุปลักษณ์คงที่ เป็นความหมายที่สามารถโยงหาความสัมพันธ์ของความหมายที่เกิดขึ้นใหม่กับความหมายเดิมของคำศัพท์อวัยวะร่างกายได้ คำศัพท์อวัยวะร่างกายที่ปรากฏในความหมายนี้ได้แก่ หัว หน้า ตา ปาก คอ หู ไหล่ อก นม แขน มือ นิ้ว เนื้อ ผิว ท้อง หลัง ก้น ตีน ความหมายเปรียบของคำศัพท์อวัยวะร่างกายเป็นอุปลักษณ์คงที่มีทั้งหมด 22 ความหมาย ความหมายเปรียบของคำศัพท์อวัยวะร่างกายเป็นอุปลักษณ์คงที่ยังแสดงให้เห็นมโนทัศน์ของคนไทย 3 เรื่อง ได้แก่

1. ร่างกายเป็นพื้นที่ เช่น คำว่า หัวเมือง
2. ร่างกายเป็นเวลา เช่น คำว่า หัวค่ำ หัวปี
3. ร่างกายเป็นคนและเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคน เช่น คำว่า หัวหน้า หัวแหลม

จิราภรณ์ ภัทราภานุภัทร (2544, หน้า 146-151) ศึกษาวิเคราะห์คำศัพท์ในภาษาไทยซึ่งแสดงมโนทัศน์เกี่ยวกับ “หัว” ของคนไทย เพื่อแสดงให้เห็นว่า ภาษาเป็นเครื่องมือที่ใช้ถ่ายทอดความรู้ ความคิด และมโนทัศน์ของผู้พูดภาษา ดังนั้นภาษาจึงสัมพันธ์กับความคิดของผู้พูดภาษานั้นอย่างแนบแน่น การศึกษาภาษานอกจากใช้เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารกันแล้ว ยังช่วยให้เราเข้าใจวัฒนธรรมของเจ้าของภาษานั้น ดังนั้นเราอาจเข้าใจโลกทัศน์ของคนในสังคมใดสังคมหนึ่งโดยศึกษาจากคำศัพท์ที่แสดงมโนทัศน์สำคัญในภาษานั้น ในภาษาไทยมีคำศัพท์และสำนวนที่เกี่ยวข้องกับคำว่า “หัว” อยู่มากมายหลายสำนวน เช่น หัวใจ หัวหน้า หัวเรือใหญ่ หัวเด็ดตีนขาด หัวเดียวกระเทียมลีบ นิ้วก้อยหัวแม่มือ และอื่น ๆ ทำให้สังเกตได้ว่าคนไทยน่าจะมี

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

มโนทัศน์เกี่ยวกับคำว่า หัว ที่น่าสนใจศึกษาดูว่าคำศัพท์ในภาษาไทยที่มีคำว่า “หัว” เป็นส่วนประกอบเหล่านั้น มีความหมายหน้าที่ และที่ใช้อย่างไรบ้าง เพื่อเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าคำศัพท์กลุ่มนี้แสดงให้เห็นนัยสำคัญของมโนทัศน์นี้ ตลอดจนสะท้อนให้เห็นความคิดและโลกทัศน์ของชาวไทย

1.4 ลักษณะของสำนวนจีน

พัน (潘, 1986, 第. 7 页-第. 38 页) ได้กล่าวถึงลักษณะของสำนวนจีนว่า สำนวนจีนประกอบด้วยคำตั้งแต่ 3 คำจนถึง 16 คำ แต่ส่วนใหญ่จะมี 4 คำ ซึ่งเป็นสำนวนที่นิยมใช้มากที่สุด ในประโยค สำนวนจีนสามารถทำหน้าที่เป็นประธาน กริยา กรรม และส่วนขยายต่าง ๆ ได้ สำหรับกลวิธีการใช้ภาษาในสำนวนจีนมีความหมายหลากหลาย ซึ่งประกอบด้วยอุปมา อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐาน และอติพจน์

ถัง (唐, 1987,第. 6 页-第.31 页) กล่าวว่าสำนวนจีนที่ประกอบด้วยจำนวน 4 คำเป็นแนวโน้มของการพัฒนาของการใช้สำนวนจีนในปัจจุบัน ลักษณะจังหวะของสำนวนจีนนิยมแบ่งเป็น ทุก 2 พยางค์ 1 จังหวะ สำนวนจีนเป็นประโยคก็ได้ เป็นวลีก็ได้ ถ้าเป็นวลีเมื่อใช้ในประโยค สามารถทำหน้าที่ต่าง ๆ ในประโยคได้ ถ้าเป็นประโยค มักมีโครงสร้างประโยคเป็นประธาน+กริยา หรือ กริยา+กรรม

1.5 ที่มาของสำนวนจีน

ถัง (唐, 1987,第. 36 页-第. 49 页) ได้แบ่งประเภทที่มาของสำนวนจีนว่าสำนวนมีที่มา 5 แหล่งคือ

1. นิทานสุภาษิตสอนใจโบราณ
2. เหตุการณ์หรือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์
3. ตำนาน
4. วรรณคดีหรือวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงของจีน
5. เทพนิยายโบราณ

จู (朱, 1989) กล่าวไว้ว่า ในประวัติศาสตร์ของประเทศจีน ศาสนาพุทธได้เข้ามาแพร่หลายประมาณ 2000 กว่าปี ทำให้ความคิด ความเชื่อ ชีวิตความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมจีนในด้านต่าง ๆ ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธเป็นอย่างมาก ศาสนาพุทธเคยเป็นศาสนาประจำชาติของจีน จึงมีอิทธิพลต่อภาษาจีน ดังจะเห็นได้ว่าในภาษาจีนมีคำจำนวนไม่น้อยที่มาจากศาสนาพุทธ สำนวนซึ่งเป็นมรดกของภาษาก็มีที่มาจากศาสนาพุทธเช่นกัน ทั้งนี้สามารถจำแนกได้ดังนี้

1. มาจากหลักธรรมของศาสนาพุทธ
2. มาจากการถือศีลของศาสนาพุทธ

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

3. มาจากนิทานทางศาสนาพุทธ
4. มาจากพิธีกรรมของศาสนาพุทธ
5. มาจากคัมภีร์ของศาสนาพุทธ
6. มาจากพระสูตรและหนังสือทางศาสนาพุทธ

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวกับสำนวนไทย

จิราภรณ์ ภัทราภานุภัทร (2528) วิจัยเรื่อง ถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนในภาษาไทย ผลการวิจัยพบว่า ถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนอาจมีลักษณะส่วนประกอบเป็นคำคำเดียวหรือเป็นวลีหรือเป็นประโยคก็ได้ ลักษณะส่วนประกอบที่เป็นวลี มีทั้งที่เหมือนและแตกต่างจากส่วนประกอบของวลีในภาษาธรรมดา เมื่อนำถ้อยคำเหล่านี้มาใช้ในประโยคพบว่า สามารถทำหน้าที่ได้เหมือนคำคำเดียวหลายประเภท และหน้าที่ที่ปรากฏมี 3 แบบ คือ ชนิดที่ทำหน้าที่อย่างเดียว ชนิดที่ทำหน้าที่ 2 อย่าง และชนิดที่ทำหน้าที่ 3 อย่าง ส่วนผลการวิเคราะห์ความหมายของถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนพบว่ามีความหมายเกี่ยวข้องกับความหมายเดิมของถ้อยคำนั้นเป็น 4 แบบคือ ความหมายเปรียบเทียบ ความหมายเกี่ยวเนื่อง ความหมายที่เกิดจากการเทียบเสียงของคำ และความหมายที่ได้จากเรื่องราวลักษณะของตัวละครต่าง ๆ พิธีกรรม ฯลฯ ประเพณี วรรณคดี และการละเล่นอื่น ๆ

วรารัชต์ วัสสานนท์ (2544) วิจัยเรื่อง การศึกษารูปภาษาที่ใช้เป็นสำนวนไทยในปัจจุบัน ผลการศึกษาด้านรูปภาษาที่ใช้เป็นสำนวนไทยในปัจจุบันพบว่า ลักษณะของสำนวนแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ สำนวนที่ไม่เป็นรูปแปร และสำนวนที่เป็นรูปแปร สำนวนแต่ละประเภทมีลักษณะเป็นสำนวนเก่าและสำนวนใหม่ โครงสร้างของสำนวนแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ สำนวนที่มีโครงสร้างเป็นคำ ได้แก่ คำมูล คำประสม และคำซ้อน สำนวนที่มีโครงสร้างเป็นวลี ได้แก่ นามวลี และกริยาวลี และสำนวนที่มีโครงสร้างเป็นประโยค ได้แก่ ประโยคสมบูรณ์ ประโยคสมบูรณ์บางส่วน และประโยคไม่สมบูรณ์ นอกจากนี้รูปภาษาที่ใช้เป็นสำนวนไทยในปัจจุบันยังมีการแปรของการใช้ถ้อยคำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของคำนามและคำกริยา ซึ่งส่งผลให้เกิดรูปสำนวนที่แตกต่างกันบางส่วนแต่สามารถใช้แทนที่ในความหมายเดียวกันได้ ในด้านความหมายของสำนวนนั้นพบว่า สำนวนไทยที่ใช้ในปัจจุบันมีการใช้ทั้งตามความหมายเดิมและความหมายใหม่ ผลการศึกษาด้านการเปลี่ยนแปลงของสำนวนไทยสรุปได้ว่า ด้านโครงสร้างและการใช้ถ้อยคำ สำนวนที่มีการแปรของโครงสร้างและการใช้ถ้อยคำ และสำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย สำนวนที่มีการแปรของความหมาย และสำนวนที่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

2.2 งานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาเปรียบเทียบสำนวนจีนและสำนวนไทย

ฉินหยงหลิน (2526) ได้ศึกษาเปรียบเทียบสำนวนจีนและสำนวนไทยไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง สำนวนจีนและสำนวนไทย:การศึกษาเปรียบเทียบ ผลการศึกษาพบว่า

1. สำนวนจีนและสำนวนไทยมีลักษณะคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันบ้างในด้านจำนวนคำ ซึ่งสำนวนจีนและสำนวนไทยมีจำนวนคำได้ตั้งแต่สามคำถึงสิบคำ แต่สำนวนไทยบางสำนวนที่มีหนึ่งคำหรือสองคำ

2. การสัมผัสระหว่างคำในสำนวนของสำนวนจีนและสำนวนไทย มีการสัมผัสสระพยัญชนะ แต่สำนวนจีนจะมีการกำหนดเสียงวรรณยุกต์เป็นวิธีการสัมผัสอีกวิธีหนึ่งด้วย ซึ่งสำนวนไทยไม่มีวิธีดังกล่าว

3. การวิเคราะห์ความหมายของสำนวนจีนและสำนวนไทย มีลักษณะเหมือนกัน โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ความหมายประเภทเปรียบเทียบและความหมายเกี่ยวเนื่อง

4. สำนวนจีนและสำนวนไทยสะท้อนสิ่งต่างๆ มีสำนวนที่สะท้อนให้เห็นสภาพภูมิประเทศที่คล้ายกันและต่างกัน วัฒนธรรมการกินอยู่ ความใกล้ชิดธรรมชาติ ศาสนาที่นับถือเป็นต้น

สุมาลี ศรีปานเงิน (2543) ได้ศึกษาสำนวนจีนและสำนวนไทยไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบสำนวนจีนที่มีคำว่า “xin” กับสำนวนไทยที่มีความหมายตรงกัน ผลการวิจัยพบว่า ทั้งจีนและไทยต่างมีความเข้าใจที่คล้ายคลึงกันเกี่ยวกับคำนิยามหรือความหมายของคำว่าใจที่อยู่ในสำนวน นอกจากหมายถึงอวัยวะที่ทำหน้าที่สูบฉีดโลหิตไปเลี้ยงร่างกายแล้ว ยังมีความหมายเชิงนามธรรมที่หมายถึงสิ่งที่ทำหน้าที่รู้ รู้สึกนึกคิด ซึ่งต่างจากข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์ที่ว่า ส่วนที่ทำหน้าที่หรือสั่งการให้มนุษย์เรารู้สึกนึกคิดนั้น คือ สมอง ซึ่งเป็นที่รวมประสาทต่าง ๆ ให้เกิดความรู้สึก ผลการเปรียบเทียบระหว่างสำนวนจีนและสำนวนไทยจึงสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติ ภูมิปัญญา และคุณธรรมจริยธรรมของคนจีนและคนไทยที่มีความคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่

วรรณิดา ถึงแสง (2545) ศึกษาเปรียบเทียบสำนวนจีนกับสำนวนไทยที่มีคำบอกอวัยวะ “ตา” ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะรูปแบบทั่วไปของสำนวนที่มีคำบอกอวัยวะ “ตา” ในภาษาจีนและภาษาไทยมีทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ในด้านการใช้คำบอกอวัยวะคำเดียวในสำนวน และการใช้คำบอกอวัยวะสองคำในสำนวน ความหมายของคำบอกอวัยวะ “ตา” ในสำนวนจีนและสำนวนไทยที่มีความหมายทั้งโดยตรงและโดยนัย ผลการเปรียบเทียบความหมายของสำนวนที่มีคำบอกอวัยวะ “ตา” ในภาษาจีนและสำนวนที่มีคำบอกอวัยวะ “ตา” ในภาษาไทย สรุปได้เป็น 3 ลักษณะ คือ สำนวนจีนและสำนวนไทยที่มีความหมายเหมือนหรือคล้ายคลึงกัน

และใช้คำบอกอวัยวะ “ตา” เหมือนกัน สำนวนจีนและสำนวนไทยที่มีความหมายเหมือนหรือคล้ายคลึงกันแต่สำนวนไทยใช้คำบอกอวัยวะชนิดอื่น และสำนวนจีนและสำนวนไทยที่มีความหมายเหมือนหรือคล้ายคลึงกันแต่สำนวนไทยไม่กล่าวถึงคำบอกอวัยวะ

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University